

معنای آیه «إِنَّ الْإِنْسَانَ لِفِي خُسْرٍ» از نظر فخر رازی

استاد دانشگاه شهید بهشتی ضمن اشاره به اینکه عمل صالح ثمره ایمان به خداوند است تصریح کرد:

استاد دانشگاه شهید بهشتی ضمن اشاره به اینکه عمل صالح ثمره ایمان به خداوند است تصریح کرد: قرآن می فرماید لحظه به لحظه از عمر انسان کاسته می شود و اگر کسی آن را بفروشد و بهایش را بگیرد در خسران نیست. بهای عمر انسان، ایمان و عمل صالح است.

به گزارش ایکن، جلسه تفسیر قرآن کریم در ماه رمضان توسط آیت الله سیدمصطفی محقق داماد، جمعه ۲۵ فروردین در فضای مجازی برگزار شد که گزیده آن را در ادامه می خوانید.

«رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ». سخن جلسه فعلی ما پیرامون دومین دعای این آیه شریفه است که حضرت ابراهیم از خداوند درخواست می کند. صالحین یعنی کسانی که عمل صالح انجام می دهند. بحث عمل صالح در قرآن به صورت های گوناگون آمده است. جالب این است که عمل صالح اکثراً در کنار ایمان آمده است گویی میوه و ثمره ایمان است. ایمان بدون عمل صالح درخت بی ثمر دانسته شده است. نیت بر خود عمل تقدم شأنی دارد

در میان موجودات تنها موجودی که عملش مجبوره نیست، آزادانه مطلق است انسان است. تنها انسان است که عملش به رغم آنکه از نظر وراثت و محیط مجبور است، به اختیار صورت می گیرد. این اختیار درست است که بحث فلسفی است ولی هر کس به فطرت خودش مراجعه کند آزادی و اختیار را احساس می کند و چندان نیاز به استدلال و برهان ندارد ولی هر عمل انسان دو وجه دارد، یک وجه پیدا و یک وجه ناپیدا. وجه پیدای عمل انسان همان رفتاری است که از او سر می زند. عمل انسان یک وجه ناپیدا دارد و آن انگیزه و نیت عمل است. اول انسان نیت و قصد می کند و انگیزه دارد و بعد عمل را انجام می دهد. بنابراین نیت بر خود عمل تقدم شأنی دارد. همانطور که تقدم شأنی دارد رجحان ذاتی هم دارد. ساختار روحی انسان با شاکله او با جان او ارتباط عمیق دارد که عملی را با چه نیت انجام می دهد.

این است که می گوئیم عمل صالح عملی است که از ایمان سرچشمه گرفته یعنی نیت و انگیزه عمل از ایمان سرچشمه گرفته باشد. تصور کنید یک فرد بی ایمان کردار پسندیده انجام دهد یا یک فرد با ایمان کرداری انجام دهد که ریشه در ایمانش نداشته باشد ولی عمل صالح عملی است که با انگیزه الهی باشد. انجام عمل شایسته هوشیاری می خواهد، موقع شناسی می خواهد. خیلی از مومنین به دلیل عدم هوشیاری کارهای ناپسند انجام می دهند و خیال می کنند عملشان عمل صالح است. افرادی انگیزه الهی دارند ولی مقتضیات محیط را تشخیص نمی دهند لذا عملشان عمل صالح نیست. بنابراین ایمان تنها باعث عمل صالح نیست و شخص مومن با ذکاوت و تعقل عمل صالح انجام می دهد. خلاصه آنکه عمل صالح شامل هر کار خوبی است که برای خدا انجام شود. پس آنچه در عمل صالح مهم است قصد تقرب است. هر عملی با قصد تقرب انجام بگیرد عبادت است

اگرچه عمل صالح مفهوم وسیعی دارد که هر برنامه مفیدی را شامل می شود اما در کلمات پیشوایان دینی ما یک مصادیق معینی برای عمل صالح ذکر شده است مثلاً امام علی(ع) می فرماید عمل صالح همین اعمال عبادی روزانه است. در روایتی دیگری آمده است که عمل صالح ادا امانت است. فرمایش امیرالمومنین(ع) درست است ولی عبادت فقط نماز و روزه نیست. هر عملی اگر با قصد تقرب انجام بگیرد عبادت است. اینگونه تمام اعمال زندگی روزمره انسان داخل در عبادت قرار می گیرد. بالعکس اگر انسان عمل عبادی را برای خدا انجام ندهد نه تنها عبادت نیست بلکه موجب عذاب الهی است. جان عبادت قصد تقرب الی الله است.

از نظر عارفان بزرگ نسبت عمل صالح با ایمان نسبت درخت و ثمره درخت است. درختی که ثمره ندارد مومن بلاعمل است. مولانا در کتاب مثنوی چندین بار به این نکته اشاره کرده است از جمله می گوید:

هست سر مرد چون بیخ درخت
زان بروید برگهاش از چوب سخت
درخور آن بیخ رسته برگ ها

در درخت و در نفوس و در نهی
برفلک پرهاست ز اشجار وفا
اصلها ثابت و فرعه فی السما

پس عمل صالح مبتنی بر ایمان است. اگر ایمان باشد عمل مبتنی بر ایمان نشانه شخص مومن است. فخر رازی در تفسیر کبیر خود در ذیل آیه «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ» می گوید من مدت ها نمی فهمیدم معنای خسر چیست تا اینکه یک روز در بازار قدم برمی داشتم ناگهان دیدم یک کسی یخ می فروشد و می گوید مردم بیایید متاع مرا بخرید، اگر نخرید من به زودی در خسران خواهم بود. تازه فهمیدم خسران یعنی آنکه سرمایه اش را از دست بدهد نه کسی که نفعی به او نرسد. پس خسران به این معنا است که سرمایه انسان از دستش برود.

قرآن می فرماید لحظه به لحظه از عمر انسان کاسته می شود. اگر کسی آن را بفروشد و بهایش را بگیرد در خسران نیست. بهای عمر انسان ایمان و عمل صالح است. خواسته حضرت ابراهیم از خداوند این بود که خدایا به من حکمت نظری بده، یعنی تو را بشناسم، جهان را بشناسم، معرفت به جهان داشته باشم، همچنین مرا به صالحین ملحق کند که حکمت عملی است. حکمت عملی آگاهی به این است که انسان باید برای رسیدن به مقصود چه اعمالی را انجام بدهد. دعای ایشان دعای جامعی است که هم حکمت نظری و هم حکمت عملی را شامل می شود.